

TƏHSİL, ELM VƏ MƏDƏNİYYƏT SAHƏSİNDƏ RUSİYA-ERMƏNİSTAN MÜNASİBƏTLƏRİ (“YUMŞAQ GÜC” KONTEKSTİNDƏ)

Günəl Misir qızı Musayeva

AMEA-nın Qafqazşünaslıq İnstitutu, Bakı, Azərbaycan

*alieva.gun@gmail.com

Rusiya və Ermənistan arasında təhsil, elm və mədəniyyət sahəsində əməkdaşlıq özünəməxsus yer tutsa da, indiyədək kompleks şəkildə tədqiqat obyektinə çevrilməmişdir. Məlumdur ki, bu sahələrdə əməkdaşlıq hər bir dövlətin xarici siyasət fəaliyyətində “yumşaq güc” kimi vacib yerlərdən birini tutur. “Yumşaq güc”dən istifadə xarici siyasətdə qərarvermə mexanizmlərində mühüm rol oynadığından ölkələr arasında bu sahədə fəaliyyətə xüsusi önəm verilir.

Məqalənin yazılmasında başlıca məqsəd Rusiya və Ermənistan arasında təhsil, elm və mədəniyyət sahələrində əməkdaşlığın müqavilə-hüquqi bazasının qurulmasını, məqsədlərini, başlıca formalarını, həyata keçirilməsi və inkişaf dinamikasını, bu sahələrdə fəaliyyət göstərən qurumların, təşkilatların təsirini araşdırmaq və elmi-nəzəri ümumiləşdirmələr etməkdir.

Açar sözlər: əməkdaşlıq, mədəniyyət, rus dili, amil, təşkilatlar, Rusiya, Ermənistan

GİRİŞ

Soyuq müharibənin başa çatması və SSRİ-nin dağılması müstəqilliklərini elan etmiş Rusiya Federasiyası və Ermənistan Respublikası arasında münasibətlərə fərqli xarakter verdi. XX əsrin 90-cı illərində Rusiya və Ermənistan arasında yaranan siyasi münasibətlər digər sahələrdə əməkdaşlığa da təsir göstərdi. Ticarət-iqtisadi, hərbi, elmi-texniki və humanitar sahələrində əməkdaşlıq genişləndi. “Yumşaq güc” rolunu oynayan humanitar əməkdaşlıq qarşılıqlı münasibətlərdə özünəməxsus yer tutdu.

Məlum olduğu kimi, ABŞ müdafiə nazirinin müavini Cozef Nay 2004-cü ildə nəşr olunan “Soft power” kitabında ilk dəfə olaraq “yumşaq güc” anlayışının açıqlamasını vermişdir:

«Bir ölkə dünya siyasətində istədiyi nəticələrə ona görə nail ola bilər ki, digər dövlətlər – onun dəyərlərinə heyran olub, ondan nümunə götürərək, onun rifah və açıqlıq səviyyəsinə can ataraq – ona əməl etmək istəyirlər» [22, s. 76].

Humanitar sahədə əməkdaşlıq Rusiyanın xarici siyasətinin tərkib hissəsidir. 2023-cü ildə yenilənən Rusiya Federasiyasının xarici siyasət konsepsiyasının “Beynəlxalq humanitar əməkdaşlıq” bölməsində dünyada rus dilinin mövqeyini gücləndirmək, xarici ölkələrdə rus dilinin öyrənilməsi və istifadəsinin təşviqi, rusofobiya kampaniyasının qarşısını almaq, Rusiya Federasiyasının və MDB-yə üzv dövlətlərin vahid humanitar məkanının formalaşmasına, Rusiya xalqının bu dövlətlərin xalqları ilə mənəvi əlaqələrinin qorunub saxlanmasına köməklik göstərmək, mədəniyyət və informasiya sahəsində əməkdaşlıq yazılmışdır [9]. Konsepsiyaya əsasən, mədəniyyət dövlətlər arasında ziddiyyətlərin aradan qaldırılması və birləşdirici beynəlxalq gündəliyin formalaşdırılması üçün səmərəli vasitə kimi humanitar sahədə xüsusi rol oynayır [10].

Ermənistanla humanitar sahədə əməkdaşlıqda Rusiya Federasiyasının məqsədi bu ölkədə təsirini, nüfuzunu qorumaq və genişləndirmək olmuşdur. Ermənistan isə mədəni əməkdaşlıqdan istifadə edərək Rusiya mədəniyyət, elm və informasiya sahələrinə daha dərinlən nüfuz etməyə, Rusiyanın Türkiyə və Azərbaycanla münasibətlərini soyuqlaşdırmağa çalışmışdır.

ƏSAS HİSSƏ

Təhsil, elm və mədəniyyət sahəsində əməkdaşlığın müqavilə-hüquq bazası

Münasibətlərin geniş müqavilə-hüquq əsası yaradılmışdır. Rusiya-Ermənistan hökumətlərarası 1993-cü il 11 yanvar tarixli elmi-texniki əməkdaşlıq haqqında sazişləri, ali təhsil sahəsində əməkdaşlıq haqqında (Moskva, 1993-cü il 11 yanvar), elmi və elmi-yüksək ixtisaslı professor-müəllim heyətinin attestasiyası haqqında (Moskva, 1995-ci il 27 iyun), mədəniyyət, elm və təhsil sahəsində (İrəvan, 1995-ci il 13 noyabr; bu sənəd əsasında hökumətlərarasında üçillik mədəniyyət, elm və təhsil sahəsində mübadilə proqramları imzalanmışdır), Ermənistan Respublikası ərazisində Rusiya Federasiyası Müdafiə Nazirliyinin məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin yaradılması haqqında (Moskva, 1996-cı il 26 yanvar), Rusiya Federasiyası Müdafiə Nazirliyinin ümumtəhsil məktəblərinin Ermənistan Respublikası ərazisində yaradılması haqqında (Moskva, 1996-cı il 26 yanvar) və bir sıra digərləri imzalanmışdır.

Bu sahədə əməkdaşlığın müqavilə-hüquq bazasının möhkəmləndirilməsində Prezident Robert Koçaryanın hakimiyyəti illərində (1998-2008) bir sıra yeni addımlar atıldı. 2002-ci ildə iki ölkə arasında hökumətlərarası və idarələrarası sazişlər bağlandı. Mədəniyyət nazirlikləri arasında Əməkdaşlıq Proqramı, Ermənistanda Rusiya Kino Günlərinin və Rusiya Mədəniyyəti Günlərinin keçirilməsinə dair Mədəni Əməkdaşlıq haqqında Birgə Bəyannamə və s. sənədlərin başlıca məqsədi mədəniyyət sahəsində əməkdaşlığı dərinləşdirmək idi.

Ermənistan Prezidentinin 2003-cü il yanvarın 16-18-də Rusiyaya rəsmi səfəri zamanı mədəniyyət sahəsində əməkdaşlıq haqqında birgə Bəyannamə imzalandı. 2005-ci ildə MDB dövlət başçılarının avqust ayında keçirilən sammitində Ermənistan Respublikasının Prezidenti Rusiyanın MDB-də humanitar əməkdaşlıq haqqında sazişin imzalanması təşəbbüsünü dəstəklədi [4, s. 85].

Prezident Serj Sarkisyanın hakimiyyəti illərində (2008-2018) əməkdaşlığa dair yeni addımlar atıldı. 2009-cu il noyabrın 11-də Moskvada iki ölkənin mədəniyyət nazirləri A.Avdeyev və A.Poqosyan Rusiya Federasiyasının Mədəniyyət Nazirliyi ilə Ermənistan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi arasında 2010-2012-ci illər üçün Əməkdaşlıq Proqramını imzaladılar. Proqram geniş mədəni mübadiləni nəzərdə tuturdu. 2011-ci ildə tərəflər qarşılıqlı fəaliyyətin gələcək inkişafı üçün fundamental sənəd olan humanitar sahədə əməkdaşlıq haqqında saziş imzaladılar [12]. Rusiya Federasiyası hökuməti ilə Ermənistan Respublikası hökuməti arasında mədəniyyət, elm və təhsil sahəsində əməkdaşlıq haqqında 1995-ci il 13 noyabr tarixli saziş qüvvəsini itirdi.

Birinci saziş Rusiya Federasiyası ilə Ermənistan Respublikası arasında xüsusi olaraq müəyyən edilmiş sahələrdə – mədəniyyət, elm və təhsil əlaqələrin və əməkdaşlığın gələcək inkişafı və möhkəmləndirilməsinə yönəlmişdi. İkinci saziş isə daha geniş məzmun daşıyırdı. Burada Rusiya və Ermənistan ictimai təşkilatları, yaradıcı birlikləri, assosiasiyaları və fondları arasında daha geniş qarşılıqlı fəaliyyəti – mədəniyyət, elm, təhsil, gənclər siyasəti, informasiya sahəsi formalarını nəzərdə tutur, bütün humanitar sahəni əhatə edirdi. Saziş humanitar sahədə əməkdaşlığın həm hüquqi bazasını yeniləşdirir, həm də əməkdaşlığın bütün formalarını nəzərdə tuturdu. Bu saziş əməkdaşlığın gələcək inkişafı üçün əsas təşkil edirdi. Nikol Paşinyan 2018-ci ildə Baş nazir seçildikdən sonra ölkədə konstitusiyaya islahatlarına gedilməsi ilə parlamentli respublika idarəçiliyinə keçildi. 2022-ci ilin aprelin 19-da Moskvada Rusiya Federasiyasının Mədəniyyət Nazirliyi ilə Ermənistan Respublikasının Təhsil, Elm, Mədəniyyət və İdman Nazirliyi arasında 2022–2025-ci illər üçün mədəniyyət sahəsində Əməkdaşlıq Proqramı imzalanmışdır [1]. Əməkdaşlıq əvvəlki illərdə imzalanmış konkret sahələr və formalarda həyata keçirilmişdir.

Mədəniyyət sahəsində əməkdaşlıq

İmzalanmış sənədlərə müvafiq olaraq 1993-cü ildən etibarən əməkdaşlıq müxtəlif formalarda həyata keçirilməyə başlandı. 1997-ci il 29 avqustda iki ölkə arasında Dostluq, əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında imzalanan müqavilənin 16-cı maddəsinə humanitar sahədə əməkdaşlığın inkişafını təşviq etmək, mədəniyyətin müxtəlif sahələrində əlaqələri gücləndirmək, bu sahədə ittifaqlar

və assosiasiyalar, mədəniyyət müəssisələri, ədəbiyyat və incəsənət xadimləri arasında işgüzar əlaqələrin genişləndirilməsinə köməklik etmək daxildir [8]. 2001-ci il noyabrın 16-da Rusiya Federasiyasında Ermənistan mədəniyyəti günləri keçirildi. Bu günlər çərçivəsində konsertlər, sərgilər, mədəniyyət xadimlərinin görüşləri və s. təşkil edildi.

MDB ölkələrində Rusiyanın informasiya və mədəni mövcudluğunu bərpa etmək, gücləndirmək məqsədi ilə Prezident Vladimir Putin administrasiyasının ümumi göstərişlərinə uyğun olaraq 2002-ci ildə İrəvanda “Roszarubezhcenter”in nümayəndəliyi açıldı. Sonradan “Rossotrudniçestvo” adlandırılan bu nümayəndəlik MDB İşləri üzrə Federal Agentliyin tabeliyindədir.

Rusiya incəsənəti Ermənistanda müntəzəm olaraq keçirilən “Qızıl ərik” kinofestivalında və “İnterfest İrəvan” teatr festivalında təmsil olunmuşdur [21]. Öz növbəsində, erməni kinorejissorları 1992-ci ildən Rusiyada keçirilən “Kinoşok” (Anapa) və “Kinotavr” (Soçi) beynəlxalq kinoforumlarında iştirak etmişlər. 2008-ci ildə Xalqlar Dostluğu Ordenli K. Stanislavski adına İrəvan Rus Dövlət Dram Teatrının 70-ci ildönümünü münasibətilə Rusiya mədəniyyət xadimləri Ermənistana səfər etdilər. Toplantılar MDB və Baltıqyanı ölkələrdə rus teatrlarına dəstək üzrə federal proqrama daxil idi. İrəvan Rus Dövlət Dram Teatrı hər il Sankt-Peterburqda keçirilən Rusiya teatrlarının “Rusiyada görüşlər” festivalında iştirak edir.

2008-ci ildə Ermənistanda rus mədəniyyəti, 2009-cu ildə isə Rusiya Federasiyasında erməni mədəniyyəti mövsümü təşkil edildi. Rusiya Prezidenti Dmitri Medvedyevin həyat yoldaşı S.Medvedyeva və Ermənistan Prezidenti Serj Sarkisyanın həyat yoldaşı R.Sarkisyanın təşəbbüsü ilə məşhur baletmeyster, SSRİ xalq artisti, Lenin və Dövlət mükafatları laureatı, Sosialist Əməyi Qəhrəmanını Yuriy Qriqoroviç tərəfindən A.Spandaryan adına Milli Akademik Opera və Balet Teatrında “Spartak” baleti tamaşaya qoyuldu. Tamaşa Moskva Böyük Teatrının köməyi və sponsorların maliyyə dəstəyi ilə təşkil edildi. Premyera 2009-cu il mayın 5-də S.Medvedeva və R.Sarkisyanın iştirakı ilə İrəvanda oldu [15]. Tamaşada Rusiyadan mədəniyyət xadimləri iştirak edirdilər.

Mədəniyyət günlərinin keçirilməsi əməkdaşlıqda vacib yer tuturdu. 2016-cı ildə Rusiyada Ermənistan və Ermənistanda Rusiya mədəniyyəti günləri keçirildi. Mədəniyyət günlərinə avqustun 20-də Gümrüdə rus zabitlərinin – XIX əsrdə baş vermiş Rusiya-Türkiyə və 1912-1913-cü illərdəki Balkan müharibələri iştirakçılarının xatirəsinə ucaldılmış abidənin yerləşdiyi “Şərəf təpəsi” memorialının ərazisində start verildi [7]. Mədəni əməkdaşlıq xalqları bir-birinə yaxınlaşdırmaqda mühüm rol oynadığından mədəniyyət günlərinin hər b tarixinə aid bir kompleksdə açılış mərasiminin keçirilməsinin bəlli mənası var idi. Ermənistan rəhbərliyi bununla Türkiyəyə qarşı mübarizədə rus-erməni birliyinə işarə edirdi. Məlum olduğu kimi, həmin müharibələrdə erməni silahlı dəstələri Rusiya ordusu cərgələrində Osmanlı dövlətinə qarşı vuruşmuşdular. Deməli, mədəniyyət günlərinin açılışının keçirildiyi yerin seçilməsi Ermənistanın Rusiya-Türkiyə münasibətlərini soyuqlaşdırmağa cəhd etdiyinin göstəricilərindən biri idi.

Ermənistan Respublikası ilə Rusiya Federasiyası arasında diplomatik əlaqələrin qurulmasının 25-ci ildönümünə həsr olunmuş Ermənistan mədəniyyət günlərinin açılış mərasimi 2017-ci il 15 noyabr tarixində Moskvadakı Erməni Apostol Kilsəsinin məbəd kompleksində “Əbədiyyətdə səslənən dua” layihəsi ilə başladı. Məlum olduğu kimi, kilsə mənəvi, ruhani dəyərlərin təbliğ edildiyi müqəddəs bir yerdir, Allahın evidir. Mədəniyyət isə hər bir millətin milli ruhunun təəcəssümüdür. Şübhəsiz, milli və mənəvi dəyərlər çulğalaşır. Ancaq belə toplantıların kilsədə keçirilməsi dini mədəniyyət siyasətinə qatmaq cəhdi idi.

Ermənistan mədəniyyət günlərinin coğrafiyası Rusiya Federasiyasının bütün subyektlərini, hətta bələdiyyələri əhatə etdi. Toplantılar əsasən ermənilərin çoxluq təşkil etdiyi Soçi, Adler, Krasnodar, Rostov, Armavir, Yekaterinburq, Çelyabinsk, Zlatoust və s. şəhərlərində keçirildi.

Ermənistanda Rusiya ilə bağlı 11 ictimai təşkilat fəaliyyət göstərir. Rus mədəniyyətinin və rus dilinin əsas mərkəzləri Rusiya-Ermənistan Universiteti, K.S.Stanislavski adına Rus Dram Teatrı (1937-ci ildən), Moskva Mədəniyyət və Biznes Mərkəzi “Moskva Evi” (2007-ci ildən), İrəvandakı Rusiya Elm və Mədəniyyət Mərkəzi (2009-cu ildən) və onun Gümrüdəki filialıdır (2017-ci ildən).

İrəvandakı Rusiya Elm və Mədəniyyət Mərkəzinin başlıca fəaliyyət sahələri aşağıdakılardan ibarətdir:

- mədəniyyət, elm və təhsil sahəsində ikitərəfli humanitar əməkdaşlığın inkişaf etdirmək;
- rus dilində təhsili təşviq etmək üçün rus dilini dəstəkləmək;
- rusiyalı həmvətənlərin təşkilatlarına, Rusiya universitetlərinin məzunlarının birliklərinə, Rusiya ilə xalq diplomatiyası sahəsində əməkdaşlığı inkişaf etdirməkdə maraqlı olan qeyri-hökumət təşkilatlarına yardım etmək;
- regionlararası və innovativ əməkdaşlığı təşviq etmək;
- beynəlxalq əməkdaşlığı təşviq etmək [17].

Moskva Mədəniyyət və Biznes Mərkəzi “Moskva Evi”nin fəaliyyətinə əsasən aşağıdakılar daxildir:

- rus mədəniyyətinin və rus dilinin dəstəklənməsi və təbliği;
- Ermənistanda yaşayan ruslar arasında mədəni irsin qorunması;
- gənclərin vətənpərvərlik tərbiyəsi;
- Moskva və İrəvan arasında mədəni və işgüzar dialoqun inkişafı;
- Ermənistan-Rusiya dostluq əlaqələrinin dərinləşdirilməsi [6].

“Moskva evi” həmçinin Ermənistanda kitabxanalarda, muzey və müxtəlif mədəniyyət mərkəzlərində pulsuz rus dili kursları təşkil edir, təbliğat materialları paylayır.

Sonrakı illərdə də əməkdaşlıq davam etdirildi, toplantılar keçirildi. Onların sırasında 2019-cu ilin may-iyun aylarında İrəvanda Rusiya Etnoqrafiya Muzeyinin fondundan “Sankt-Peterburqdan (Qərbi) Ermənistanın etnoqrafiyasına dair materiallar” sərgisi, mayın 22-26-da İrəvanda və Gümrüdə ənənəvi “Rus Kino Həftəsi”, iyunun 17-21-də İrəvanda IX Beynəlxalq Seminar “Yaddaşın üzləri”, “Əlyazma və çap irsinin qorunması və bərpası üçün ən son texnologiyalar” kimi tədbirlər özünəməxsus yer tutdu.

2019-cu il 13 sentyabr tarixində Rusiya İncəsənət Muzeyində Moskvanın əsasının qoyulmasının 872-ci ildönümünə həsr olunmuş sərginin açılışı oldu. Sərgidə XIX əsrin sonlarına aid rus rəsamlarının əsərləri, “Qərbi Ermənistan” etnoqrafiyasına dair materiallar” təqdim olundu [5]. Sərginin “Qərbi Ermənistan” adı altında təqdim edilməsi Ermənistanın niyyətlərini göstərirdi. Məlum olduğu kimi, Ermənistanda Türkiyənin Şərqi Anadolu vilayətləri “Qərbi Ermənistan” adlandırılırdı. Bu isə mədəniyyət sahəsində əməkdaşlıqdan istifadə edərək Türkiyəyə qarşı əsassız ərazi iddialarının ictimai həyatda gündəlikdə saxlamaq demək idi.

Ermənistanda 2019-cu il dekabrın 2-dən 6-dək keçirilən Rusiya Qastronomiya Həftəsi günlərində müvafiq sahədə əməkdaşlıq haqqında saziş imzalandı. Sazişdə Ermənistanda rus, Rusiyada isə erməni mətbəxinin inkişafını və qorunmasını təşviq etmək yazılsa da əslində məqsəd Türkiyə və Azərbaycan yeməklərinin erməni mətbəxinə aid olduğunu göstərmək idi.

Moskvada tammiqyaslı erməni mədəniyyəti festivalı 2019-cu il sentyabrın 15-dən dekabrın 8-dək keçirildi. Festival çərçivəsində konsertlər, maarifləndirici mühazirələr oxundu, kulinariya, musiqi və incəsənət sahələrində ustad dərsləri verildi [18]. Kulinariya və incəsənət dərslərində Azərbaycanın qədim musiqi aləti olan zurna və türk mətbəxinə məxsus “xaş” (mənasi- xaşlamaq, bişirmək) yeməyi saxtalaşdırılaraq erməni mədəniyyət nümunələri adı altında təqdim edildi. Sentyabrın 19-da Yaroslavl şəhərində Ermənistanın müstəqillik günü və erməniəsilli Fransa müğənnisi, aktyoru Şarl Aznavurun 95 illik yubileyinə həsr olunmuş toplantı keçirildi. Toplantıda ermənilərin qarşılaşdığı “faciələrə” də toxunuldu və beləliklə yanlış olaraq siyasiləşdirildi.

Ermənistanda 2020-ci il rus yazıçısı və diplomatı A.S.Qriboyedov ili elan edildi. Bu da səbəbsiz deyildi. A.S. Qriboyedov çar Rusiyasının Tehrandakı səfirliyinin əməkdaşı olaraq 1828-ci il Türkmənçay müqaviləsinin hazırlanmasında iştirak etmişdi. Ermənilər onu Cənubi Qafqaza köçürülmələrinin günahkarlarından biri kimi gördüklərindən həmin ildə orada öldürmüşdülər. Sonrakı dövrlərdə də ermənilərin ona olan mənfi münasibəti dəyişməmişdi. 2019-cu ilin dekabr ayında A.S.Qriboyedovun İrəvandakı abidəsinə Ermənistan vətəndaşı Şagen Arutyunyan qırmızı boya at-

mışdı. Təhqiqat zamanı o bildirmişdi ki, Armavirdə Qaregin Njdenin xatirə lövhəsinə boya atılmasına cavab olaraq etmişdir [14]. Abidənin təhqir olunması Rusiya tərəfini narahat etmişdi. İrəvanda Rusiya səfirliyi Ermənistan ictimaiyyətini bu hadisəni yekdilliklə qınamağa çağırmışdı. Ona görə də Ermənistan hakimiyyəti 2020-ci il A.S.Qriboyedov ili elan etmişdi.

2020-ci il yanvarın 15-də A.S.Qriboyedovun doğum günündə Rusiyanın İrəvandakı səfirliyinin, Rusiya Elm və Mədəniyyət Mərkəzinin əməkdaşları, Ermənistan parlamentinin, ictimaiyyət və gənclər təşkilatlarının nümayəndələri onun abidəsi önünə gələrək gül dəstələri qoydular. Bununla bağlı ölkədə ilin əvvəlində bəzi tədbirlərin keçirilməsinə baxmayaraq, sonunda bu toplantıların çoxu təxirə salındı. Başlıca səbəb kimi pandemiya şəraitinin olması göstərsə də əslində İkinci Qarabağ müharibəsinin başlanması buna təsir etdi.

Təkcə bu deyil, ənənəvi olaraq keçirilən mədəniyyət günlərinin sayı azalmış və ya ümumiyyətlə, ləğv olunmuşdu. Digər bir səbəb Nikol Paşinyan hökumətinin rus dili və mədəniyyətinin Ermənistanda təbliğ olunmasının qarşısını almaq niyyətləri ilə bağlı idi. İkinci Qarabağ müharibəsində Azərbaycanın ərazilərini işğaldan azad etməsindən sonra Ermənistanın Rusiya ilə mədəniyyət sahəsində əməkdaşlığını zəiflətdi. Buna baxmayaraq, 2022-ci ildə iki ölkə arasında diplomatik əlaqələrin qurulmasının 30 illiyi münasibətilə Moskva və Kislovodsk şəhərlərində Rusiyada erməni mədəniyyəti günləri keçirildi.

Beləliklə, mədəniyyət sahəsində əməkdaşlıq imzalanmış sənədlər əsasında müxtəlif formalarda həyata keçirilmişdir. Əməkdaşlıq 1991-2018-ci illərdə xüsusilə geniş olmuşdur. 2018-ci ildən sonra mədəniyyət sahəsində əməkdaşlıq tədricən geri getmişdir.

Elm və təhsil sahəsində əməkdaşlıq

Rusiya və Ermənistan arasında 1991-2023-cü illərdə əməkdaşlıq sahələrindən biri elm və təhsil olmuşdur. Ermənistanda 1993-cü il aprelin 17-də qəbul edilən “Dil haqqında” qanun həm dövlət, həm də özəl təhsil sahələrində erməni dilinin tam inhisarını qurdu. Qanuna əsasən təhsil müəssisələrində erməni dili qəti şəkildə tədris və təhsil dili edildi. Bundan sonra Ermənistanda rus məktəbləri bağlandı və məktəblərdə xarici dil fənni kimi tədris olunmağa başladı. Qeyd etmək lazımdır ki, ölkədəki Rusiya hərbi bazasında xidmət edən hərbi qulluqçuların uşaqları üçün fəaliyyət göstərən rus məktəbləri və təhsil müəssisələri Rusiya Federasiyasının Təhsil və Elm Nazirliyinə tabe idi.

Qanuna əsasən molokan icmasının kompakt yaşadığı yer - Fioletovo kəndində rus məktəbi fəaliyyət göstərirdi. Amma Ermənistan hökumətinin məktəbi təchiz və təmir etmək üçün kifayət qədər vəsaiti olmadığından Rusiya səfirliyi və şirkətləri tərəfindən maliyyələşdirilirdi. 2019-cu ildə Rusiya şirkəti olan Cənubi Qafqaz Dəmir Yollarının dəstəyi ilə məktəbin həyəti hasarlandı, sinif otaqları təmir edildi, dərsliklər yeniləndi, parta və avadanlıqlar alındı.

Yürüdümlən milli siyasət ona gətirib çıxardı ki, Ermənistanda əhalinin rusdilli hissəsi faktiki olaraq ölkəni tərk etdi. Vaxtilə rus təhsilinin əleyhdarları deyirdilər ki, erməni ədəbiyyatı əsasında təhsil alan erməni və rus şairi Aleksandr Puşkini oxuyan erməni fərqli ermənilərdir, Ermənistanın birinciyə ehtiyacı vardır. Rus dili xarici dil kimi tədris olunsada 2000-ci illərdə dərs saatlarının sayı azaldıldı. Ermənistanda dövlət məktəblərində də rus dili bölmələri var idi. Məktəbdə əgər altı erməni sinfi mövcud idisə, biri rus bölməsinə ayrılırdı. Ermənistanda hər bir ailənin öz uşağını bu siniflərə göndərmək hüququ yox idi. Bunun üçün ya Rusiya vətəndaşı, ya da milli azlıqların nümayəndəsi olmaq tələb olunurdu. Əvvəllər Rusiyada və ya digər MDB ölkələrində rus dilində təhsil almış vətəndaşların bu dildə təhsil almaq hüququ saxlanılırdı. Belə vəziyyət ölkə əhalisinin rusdilli kateqoriyasının hüquqlarını pozur və onların ayırı-seçkiliyinə gətirib çıxarırdı [11, s. 46]. Rusdilli məktəblərdə metodik və fənlər baxımından dərsliklərdə çatışmazlıq var idi. Onların bir çoxuna Rusiya mərkəzləri və ya müxtəlif fondlar sponsorluq edirdi.

Ermənistanda rus dili ətrafında ilk böyük debat 2010-cu ildə hökumətin təşəbbüsü ilə “Dil haqqında” və “Ümumi təhsil haqqında” qanunlara düzəlişlər edildiyi zaman oldu. Düzəlişə görə Ermənistanda 11 xaricidilli məktəbin açılması nəzərdə tutulurdu. Bunlardan 2-si özəl və 9-u hökumətlərarası müqavilələr əsasında olmalı idi. Məktəblərdə Ermənistana aid olan fənlərin erməni dilində

tədrisi nəzərdə tutulurdu [20]. Düzəliş rusdilli məktəblərin fəaliyyət göstərməsi üçün imkanlar yaratsa da sonradan tədrisin ingilis dilində aparıldığı Dilican Beynəlxalq Məktəbi (UWC Dilijan College) açıldı.

Əməkdaşlığın formalarından biri ortaq universitetlərin yaradılması idi. 1999-cu ildə İrəvanda Rusiya-Ermənistan (Slavyan) Universiteti (REU) fəaliyyətə başladı. Universitetdə 5 institut var idi. Burada 30-a yaxın ixtisas üzrə təhsil verilirdi [13]. REU-nun Rus Ədəbiyyatı İnstitutunun bazasında erməni rus alimlərinin ixtisasartırma mərkəzi fəaliyyət göstərirdi. Universiteti bitirənlər həm Rusiya Federasiyasının, həm də Ermənistan Respublikasının diplomunu alırdılar. İmtahanlar bəzi ixtisaslar üzrə rus dilində aparılırdı.

REU təkcə müvafiq Rusiya standartlarına cavab verən və dərslərin rus dilində aparıldığı bir tədris mərkəzi kimi deyil, həm də rus-erməni elmi, iqtisadi, mənəvi, mədəni əlaqələrinin bərpası və inkişafı işinə xidmət edə biləcək rus mədəniyyət mərkəzi kimi düşünülmüş və formalaşmışdır.

İki ölkə arasında təhsil sahəsində əməkdaşlığın başqa bir nümunəsi 2015-ci il fevralın 20-də İrəvanda M.V. Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetinin filialının açılması və fəaliyyətinin şərtləri haqqında müqavilənin imzalanması oldu. Həmin ilin iyul ayında filial ilk tələbə qəbuluna başladı. Təlim rus dilində Rusiya universitetləri proqramının metodologiyasına uyğun aparılır və müvafiq olaraq Rusiya Federasiyasının Təhsil və Elm Nazirliyi tərəfindən diplomlar verilirdi. Universitetə qəbul olmaq istəyən abituriyentlərin böyük marağına baxmayaraq, bir sıra tələblər də vardır. Ən başlıca tələb hər bir iddiaçının birinci mərhələdə rus dilindən yazılı imtahandan keçməsidir [19]. Orta məktəblərdə rus dilinin tədrisinə müəyyən məhdudiyyətlər qoyulduğuna görə bir çox abituriyentlər bu universitetə daxil olmaq problemi ilə üzləşirdilər.

Əməkdaşlığın formalarından biri Rusiya universitetlərində Ermənistan vətəndaşlarının təhsil almasıdır. Statistika görə, Rusiyada 5 mindən çox Ermənistan vətəndaşı təhsil alırdı. Onlardan 2 mini dövlətin federal büdcə hesabına təmin etdiyi təqaüdlər idi. Rusiya ali təhsil müəssisələrinin altı filialında isə təxminən 5 min tələbə təhsil alırdı [2].

Ermənistan vətəndaşlarına federal büdcə hesabına Rusiya universitetlərində təhsil almaq üçün hər il 200-dən çox yer ayrılırdı. 2019-cu ildə Rusiya universitetlərində 6 minə yaxın Ermənistan vətəndaşı təhsil alırdı. Onların 1,5 mindən çoxu federal büdcədən maliyyələşirdi. Rusiya-Ermənistan Universitetində və Rusiya universitetlərinin Ermənistandakı 6 filialında 4,5 mindən çox tələbə təhsil alırdı [5].

Rusiya-Ermənistan Gənclər Forumu 2015-ci ildən başlayaraq ənənəvi olaraq Rusiyada Elm və Ali Təhsil Nazirliyi tərəfindən təşkil olunurdu [16]. Forumda 18-35 yaşlı gənclər iştirak edirlər. Burada başlıca məqsəd rus kimliyinin formalaşması, birliyin qorunması, mədəniyyətlərarası və dnlərəarası dialoqun təşviqi, rus dilinin qoruyub saxlanması olmuşdur. Forum çərçivəsində gənclərə iki ölkə arasında humanitar əməkdaşlıq sahəsində əlaqələrin hazırkı vəziyyətini təhlil etmək və forumun yekun qətnaməsinə daxil ediləcək yeni mərhələdə gələcək qarşılıqlı fəaliyyət perspektivlərini nəzərdən keçirmək üçün tapşırıqlar verilmişdir. Belə forumların gənclər arasında hər il keçirilməsinə Rusiya xüsusi önəm vermiş və diqqət mərkəzində saxlamışdır. Rusiya Federasiyanın xarici işlər naziri Sergey Lavrov Ermənistana etdiyi rəsmi səfərlər zamanı gənclər forumunun keçirilməsinin vacib olduğunu vurğulamışdır [3]. Deməli, forum Rusiya xarici siyasət konsesiyasına uyğun olaraq “yumşaq güc” siyasətinin həyata keçirilməsində vasitələrdən biri olmuşdur.

YEKUN NƏTİCƏ

Rusiya və Ermənistan arasında təhsil, elm və mədəniyyət sahəsində 1991-ci ildə siyasi münasibətlər qurulduqdan sonra başlamışdır. 90-cı illərin əvvəllərində iki ölkə arasında bu sahədə imzalanmış 20-dən çox sənəd geniş mədəniyyət, elmi-texniki, ali təhsil, informasiya sahələrində əməkdaşlığın hüquq-müqavilə əsasını təmin etmişdir. Lakin bu sənədlərin əksəriyyəti həyata keçirilməmişdir.

2002-2017-ci illərdə Rusiya və Ermənistan arasında mədəniyyət sahəsində əlaqələr genişlənməmişdir. Bu illər ərzində hər iki ölkədə mədəniyyət günləri geniş şəkildə qeyd olunmuşdur. Ermənistan Rusiyada öz mədəniyyətini təbliğ etmiş, bu illər ərzində qarşılıqlı turist axını da olmuşdur.

Rusiyada Elm və Ali Təhsil Nazirliyi tərəfindən 2015-ci ildən etibarən ənənəvi olaraq Gənclər Forumu təşkil olunmuşdur. Forumda 18-35 yaşlı gənclər iştirak etmişlər. Forum çərçivəsində gənclərə iki ölkə arasında humanitar əməkdaşlıq sahəsində əlaqələrin hazırkı vəziyyətini təhlil etmək və yekun qətnaməsinə daxil ediləcək yeni mərhələdə gələcək qarşılıqlı fəaliyyət perspektivlərini nəzərdən keçirmək üçün tapşırıqlar verilmişdir. Sonuncu dəfə bu forum Rusiya Federasiyasının xarici işlər naziri Sergey Lavrovun Ermənistana rəsmi səfəri zamanı – 2023-cü ilin sentyabr ayında keçirilmişdir.

Rusiyanın xarici siyasət konsepsiyasının başlıca məqsədlərindən biri rus dilinin rolunun, əhəmiyyətinin və rəqabət qabiliyyətinin gücləndirilməsi olmuşdur. Buna uyğun olaraq araşdırılan illərdə Ermənistanda Rusiya mərkəzləri fəaliyyət göstərmişdir. Onların əsas fəaliyyəti rus mədəniyyətinin və dilinin geniş təbliği olmuşdur.

Araşdırmalar göstərir ki, Ermənistanda təhsil sahəsində rus dili xarici dil kimi öyrənilmişdir. 1993-cü ildə qəbul edilmiş qanuna əsasən dil hüquqlarının ciddi şəkildə məhdudlaşdırılması vətəndaşları rus dilində təhsil almaq imkanından məhrum etmiş və əhalinin narazılığına baxmayaraq, hələ də qüvvədədir.

Beləliklə, Rusiya və Ermənistan arasında təhsil, elm və mədəniyyət sahəsində əməkdaşlıq məsələlərinin araşdırılması belə bir nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, ona bilavasitə iki dövlət arasında siyasi münasibətlərin vəziyyəti təsir göstərmişdir. Müstəqillik əldə olunandan sonra əməkdaşlığın müqavilə-hüquq bazası yaradılsa da, imzalanan müqavilələrin yalnız müəyyən hissəsi icra olunmuşdur. 2018-ci ildən sonra iki dövlət arasında yaranan soyuqluq bu sahəyə də öz təsirini göstərmişdir. Belə ki, Ermənistanda rus dili və mədəniyyətinin təbliğinə qarşı aparılan tədbirlər genişləndirilmişdir. Bu da öz növbəsində hərbi-siyasi müttəfiqliyin əsasını təşkil edən qarşılıqlı anlaşma və qarşılıqlı etimada xələl gətirmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. <http://government.ru/news/46553/>
2. <https://am.sputniknews.ru/20230824/bolee-5-tys-studentov-iz-armenii-uchatsya-v-vuzakh-rf-mishustin-o-svyazyakh-v-sfere-obrazovaniya-64830599.html>
3. https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1420834/
4. Григорян, Г. Гуманитарное измерение армяно-российских отношений //- Москва: Россия и новые государства Евразии, ИМЭМО РАН – 2018, 37 (1), – с. 82-105.
5. https://armenia.mid.ru/ru/countries/bilateral-relations/gumanitarnoe_sotrudnichestvo/
6. <https://www.dommoskvy.am/деятельность>
7. <https://международнаяжизнь.рф/news/show/15819>
8. https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/international_contracts/2_contract/47338/
9. <https://www.mid.ru/ru/detail-material-page/1860586/>
10. https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/official_documents/1829856/
11. Мусаева Г. Положение русского языка в современной Армении // Москва: журнал Наследие, – 2020, 106 (4), – с. 44-49.
12. <https://docs.cntd.ru/document/902336942>
13. https://rau.am/sveden/files/Pravila_priema_bak_rus_01.11.2023n.pdf
14. <https://am.sputniknews.ru/20191203/Razdelyaem-pozitsiyu-Erevana-posolstvo-Rossii-ob-osk-vernennii-pamyatnika-Griboedovu-21293692.html>
15. <https://www.mid.ru/ru/maps/am/1666548/>

16. <https://minobrnauki.gov.ru/press-center/announcements/71808/>
17. <https://ksoors.org/rossijskij-centr-nauki-i-kultury-v-erevane/>
18. <https://armenianseasons.ru/>
19. <https://eduscan.net/colleges/msuyerevan>
20. <http://press-unity.com/analitika-stati/10616.html>
21. <http://gaiff.tilda.ws/arm/about>
22. Joseph, S. Nye. *Soft Power: The means to Success in World Politics* / N.S. Joseph. – New York: Public Affairs, – 2004. – 208 p.

RUSSIAN-ARMENIAN RELATIONS IN THE FIELD OF EDUCATION, SCIENCE AND CULTURE (IN THE CONTEXT OF “SOFT POWER”)

G.M. Musayeva

Cooperation between Russia and Armenia in the field of education, science and culture, although it takes a special place, has not yet been comprehensively studied and is of relevance. It is known that cooperation in this area occupies one of the important places in the foreign policy activities of each state as a “soft power”. Since the use of “soft power” plays an important role in decision-making mechanisms in foreign policy, special importance is attached to activities in this area between countries.

The main purpose of writing this article is to study the formation of the legal framework for cooperation between Russia and Armenia in the field of education, science and culture, its goals, main forms, dynamics of implementation and development, the influence of institutions and organizations working in these areas, and to make scientific and theoretical generalizations.

Keywords: *cooperation, culture, Russian language, factor, organizations, Russia, Armenia.*

РОССИЙСКО-АРМЯНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ, НАУКИ И КУЛЬТУРЫ (В КОНТЕКСТЕ «МЯГКОЙ СИЛЫ»)

Г.М. Мусаева

Сотрудничество России и Армении в сфере образования, науки и культуры хоть и занимает особое место, но до сих пор комплексно не исследовано и представляет актуальность. Известно, что сотрудничество в этой сфере занимает одно из важных мест во внешнеполитической деятельности каждого государства в качестве «мягкой силы». Поскольку использование «мягкой силы» играет важную роль в механизмах принятия решений во внешней политике, особое значение придается деятельности в этой сфере между странами.

Основной целью написания данной статьи является исследование становления договорно-правовой основы сотрудничества России и Армении в сфере образования, науки и культуры, его целей, основных форм, динамики реализации и развития, влияния институтов и организаций, работающих в этих областях, и делать научно-теоретические обобщения.

Ключевые слова: *сотрудничество, культура, русский язык, фактор, организации, Россия, Армения.*